

Неймовірна подія

Александр Дюма

Переклав з французької Ф. Беркут

Увечір, коли я вернувся з проходу, знайшов на своїм столі між іншими паперами рукопис. Отворив я його й побачив, що до нього прикладена така замітка:

"Пане! Коли Ви читатимете ці сторінки, зникне навіки той, хто їх писав. Не залишу нічого, тільки цей рукопис, який Вам дарую: зробіть з ним, що схочете..."

Заголовок звучав: "Неймовірна подія". Не знаю, чи тільки тому, що надходила вже ніч, а вже перше речення здивувало мене, коли читав: "Історія мертвого, описана ним самим".

Одного грудневого вечора сиділо нас троє в робітні знаного маляра. Надворі було холодно, й дощ одноманітно стукав до шиб вікна. Робітня була простора, слабо освітлена світлом печі, довкола якої ми сиділи. Хоча ми були молоді й веселі, розмова прибирала настрій цього сумного вечора, бо веселі слова скоро вичерпалися. Один з нас весь час мішав сине полум'я пуншу, що кидало на всі предмети фантастичне світло. Постаті на образах мадонни і вакханки неначе б рухались і танцювали по стінах, у зеленавій мішанині мертвотних силует.

Велика зала, прикрашена творами маляра, просякла його снами, прибирала на себе в темноті особливий вигляд. Кожний раз, коли впала срібна ложечка до посудини, повної горючого течива, предмети зазначувалися на стінах незнаними формами й чудними барвами; від старих пророків з білими бородами аж до карикатур, від яких аж кипіло на стінах робітні, які подобали на рої демонів, що їх бачимо, можливо, тільки у снах. Запримічую, що кожний раз, коли ми поглянули на себе, здавалися нам наші обличчя зеленаво-сірі, очі непорушні, що світили, наче вуглики, уста бліді, обличчя вихудлі.

Однак найстрашніша була гіпсова маска недавно умерлого приятеля, завішена біля вікна, освітлена тільки відблиском пуншу, що додавав їй фізіономії особливого усміху.

Певно кожний піддався раз колись враженню великих зал, просторих і темних, як їх описує Гофман і рисує Рембрандт; можливо, кожний відчув найменше раз в життю той страх без причини, цю стихійну гарячку при погляді на предмет, якому блідий промінь місяця позичає незвичайну й таємну форму. Можливо, кожний находився раз уже у великій, темній кімнаті спільно з приятелем, слухаючи якесь неймовірне оповідання й відчуваючи цей таємничий страх, якому в одну мить можуть покласти край розсвічені лампи, однаке вистерігаємось це зробити; тільки наше бідне серце потребує вражень, хоч уже правдивих або фальшивих.

Цього вечора, як я вже сказав, було нас троє.

Розмова, що не йде ніколи прямою дорогою, перейшла тоді усіма фазами наших молодих думок. То легка, неначе дим наших папіросок, то весела, наче полум'я пуншу, знову темна, наче усміх тієї гіпсової маски. На кінець дійшли ми аж до того, що взагалі

не говорили. Ясно було, що перший, хто отворить уста, щоб перервав тишу хоч би й жартом, настрашить і других двох, – так ми були зайняті своїми думками.

– Генриху, – на кінець промовив той, що палив пунш, звертаючися до маляра, – чи ти читав Гофмана?

– Певно, – відповів той.

– Що ти про нього думаєш?

– Думаю, що те все є подиву гідне, тим подиву гідне, що той, що писав, сам вірив у це. Наприклад, я сам знаю, що коли читав його оповідання ввечір, то часто лягав, не заперши книжки і не зважаючи на оглянутися.

– Чи ти любиєшся в фантастичній лектурі?

– Дуже.

– А ти? – звернувся до мене.

– І я теж.

– Ну, то я оповім вам фантастичну подію, героєм якої був сам.

– Цього я чекав; оповідай!

Пустив ложечку, щоб вона впала до посудини. Полум'я поволі гасло й ми опинилися в повній темряві, маючи тільки ноги освітлені печею. Почав:

– Це сталося перед роком. Був саме такий сумний вечір, як і тепер, було холодно й падав дощ. Я мав багато пацієнтів і по своїй останній візиті, замість поїхати, як звичайно, на прохід, дав завестися просто додому. Мешкав я в найтихішій вулиці передмістя Сен-Жермен. Був дуже змучений і тому міг спати. Спав я приблизно одну годину, коли чую, що чиясь рука термосить мною.

Я пробудився з першого твердого сну й дивлюся на свого нічного гостя. Це був мій слуга.

– Пане, – сказав, – вставайте скоро, кличуть вас до молодії вмираючої панночки!

– Де мешкає? – питаюся.

– Зараз на другій стороні вулиці, але на вас тут чекають.

Я хутко встав, одягся і пішов за тим, що чекав на мене. Падав дощ як з відра. На щастя, я перейшов тільки вулицею і був уже в домі хорої, що бажала моєї помочі. Вона мешкала у просторім шляхтичівському домі. Я перейшов величезний двір, потім сходами ввійшов до вестибюлю, де сиділо кілька слуг. Повели мене на другий поверх, де була кімната хорої. Я ввійшов до кімнати.

Це була велика кімната зі старими, з чорного дерева меблями. Я приступив до широкого ліжка і тут побачив між подушками найкращу голову мадонни, яка і Рафаелеви не снилась.

Буйне золоте волосся, що звилось довкола її личка, здавалось мені авреолею ангелів. Очі вона мала закриті, уста піввідкриті. Шия її була біла, наче сніг, а під розчиненим одягом побачив я груди, що, певно, привели б до гріха і св. Антонія, рамена мала такі, як їх Гомер приписує Юноні. Одним словом, ця панночка була образом ангела, а рівночасно поганської богині. Все у ній пригадувало чистоту душі, але і запальність змислів. Могла бути моделлю для Пречистої Діви Марії, як і для нагої

вакханки, могла привести до гріха святого, або навернути на віру атеїста.

Я забув, пощо я прийшов, дивлячися на неї, неначе на чудо і не находячи жодного порівняння у моїх споминах і снах, коли вона промовила:

- Дуже терплю.

Я побачив, що їй треба тільки пустити трохи крові.

Взяв до руки ланцет, але коли мав діткнутися тієї прегарної руки, я затремтів; все ж переміг лікар над чоловіком. Як тільки я отворив жилу, виплила кров, чиста, неначе корал; вона зімліла. Я не звав нікого, відчуючи якусь таємну насолоду: мати її життя в своїх руках! Коли я спустив кров, вона отворила очі і почастивала мене одним з тих поглядів, що або спасають, або убивають.

- Дякую, - прошептала, - почуваюсь краще.

Я залишився, неначе прикований на місці, рахуючи удари її серця, зрозумівши, що ще є небо на землі, і то в любові цієї гарної панночки.

Вона тим часом заснула, а я стояв на колінах біля її ліжка, неначе священик перед вівтарем. Алебастрова лампа кидала на кожну річ неясне світло, й мені здавалося, що я гублю змисли. На кінець я зрозумів, що не можу тут стояти навколішки цілу ніч, тим-то тихо покинув кімнату, щоб її не збудити. У вестибюлі я видав накази слугам і обіцяв, що завтра знову прийду.

Аж до рана перебував я в думках про неї, й ще не надійшов ранок, як я вже був до смерти закоханий у неї. Але вранці почав передумувати, яка пропасть ділить мене, бідного лікаря, від неї. Тому я очікував нетерпеливо хвилини, коли знову можу піти до неї. На кінець ця хвилина надійшла.

Завели мене до розкішного рококового салонику, де вона сама сиділа і читала. Довгий жупан з чорного оксамиту закривав її цілу, крім голови й рук. Привітала мене усміхом і сказала, щоб я сів біля неї.

- Так рано вставати, пані! - сказав я. - Які ви необережні!

- Ні, почуваюсь досить сильною, спала я дуже добре, і взагалі я не була хора.

- Прецінь ви сказали, що терпите, - я відповів дуже здивований.

- Так, але тільки душею, а не тілом.

- Чи, може, ви сумуєте за чимось, пані?

- На щастя, Бог також лікар, а його універсальний лік - це забуття.

- Однак є болі, які убивають.

- Ну, чи смерть не є рівночасно й забуттям? Одно - смерть тіла, друге - смерть душі.

- Але ви, пані, могли б мати жаль? Ви стоїте надто високо, щоб жаль міг діткнутися до вас, а весь біль мусить оминати вас, наче хмари, що плывуть під Божою ногою; для нас буря, для вас радість.

- Помиляєтесь, - відповіла сухо, - а це свідчить, що ціла ваша наука стоїть безрадно тут, перед серцем.

Ми цілковито замовкли.

- Докторе; - запиталась знову, збудившись зі свого мріяння, - чи вже скоро зможу

танцювати?

- Так, пані, - відповів я, дивуючись її питанням.

- Мушу влаштувати вже давно заповіджений бал; прийдете й ви, що ж? Ви, певно, дивуетесь моєму смуткови, про який я вдень мрію і який взагалі не боронить мені танцювати вночі. Гляньте, є болі, яких ховаємо на дні серця, щоб світ не довідався про них; є муки, яких маскуємо усмішкою, щоб ніхто їх не вгадав; хочу хоронити для себе свій біль так, як інші скривають своє щастя. Той світ, що заздрить мені, не сміє довідатись, що я нещаслива. Тому танцюю, готова плакати, але плакати на самоті.

Подала мені руку з невимовно ніжним поглядом:

- До скорого побачення!

Підняв я її руку до своїх уст і відійшов.

До своєї кімнати вернувся я неначе п'яний.

Зі своїх вікон бачив я її вікна, але хоча глядів на них цілий день, вони залишилась все темні та мовчазні. Завдяки цій панночці я забував за все, не спав і не їв; увечір я діставав гарячку, рано - делірію, а на другий вечір я був мертвий.

- Мертвий!? - крикнули всі.

- Так, мертвий, наче цей Фабіан, якого маску ось там бачите.

Я не знав і не відчував нічого, крім якогось почуття холоду. Не знаю, як довго був я мертвий, коли почув неясно своє ім'я. З холоду я затремтів, бо не міг говорити. За хвилину голос знову кликав мене; хочу промовити, але мої уста дотикаються матерії, що покривала мене від п'ят до голови. Я таки слабо прошепотів:

- Хто мене кличе?

- Я, - була відповідь.

- Хто?

- Я! - і голос замовкнув, неначе пропав би у вітрі й здавався тільки шумом сухого листя.

По третє дійшло до мого слуху моє ім'я, але тепер летить від галузки на галузку, аж весь цвинтар озивався його відголосом, і чую шум крил, неначе б моє ім'я, сказане в цій мертвій тишині, виполошило цілі стада нічних птахів. Мої руки, підняті таємничою силою, доторкнулися до мого обличчя. Відкидаю матерію, що закривала мене, й дивлюся. Мені здається, що пробуджуюся з довго сну, і аж мороз по спині побіг. Жах, який я відчув, розглянувшись довкола, не забуду ніколи.

Дерева не мали вже листя, й голі галузки колихались у вітрі, наче кістяки; слабе світло місяця, що продиралось крізь хмари, освітлювало перед мною овид могил. Оглядаюсь і шукаю того, що мене кликав. Сидів недалеко на могилі, стежачи за кожним моїм рухом, ховаючи голову в долонях.

- Хочу пропонувати тобі службу.

- Де я?

- На цвинтарі.

- Хто ви?

- Приятель.

- Лишіть мене, нехай сплю.

- Слухай, - сказав, - пам'ятаєш землю?

- Ні.

- Не жалуєш нічого?

- Ні.

- Як довго вже спиш?

- Не знаю.

- Скажу це тобі. Ти вмер перед трьома днями. Твоє останнє слово було - ім'я жінки, а не ім'я Господнє. Ти належав би Люциперови, якби він захотів тебе. Розумієш?

- Так.

- Хочеш жити?

- Чи ти Люципер?

- Так або ні, це не важне. Хочеш жити?

- Самий?

- Ні, побачиш її.

- Коли?

- Ще цієї ночі.

- Гарзд, - сказав я, пробуваючи встати. - Твої умови?

- Не даю тобі жодних, - відповів. - Не віриш, щоб я деколи мав охоту робити добро?

Цієї ночі вона улаштовує бал; поведу тебе туди.

- Отже ходімо.

- Ну, вставай!

Подав мені руку, й я піднявся. Відчував я страшний голод.

- Тепер ходи за мною, - сказав Люципер. - Можливо, розумієш, що я не можу вести тебе головною брамою; грабар не дозволив би вийти тобі, мій дорогий, бо звідси вже ніхто не вертається. Ходи за мною, насамперед підемо до твого мешкання, де ти переодягнешся; не можеш прецінь з'явитися на балі в цім одязі, тим більше, що це не масковий бал. Загорнися добре, тепер ночі холодні, й ти легко міг би нахолодитися.

І Люципер засміявся, як тільки дідько може сміятися, ступаючи далі.

- Я пересвідчений, - озвався потім, - що ти ще не довіряєш мені, хоча я тобі зробив добре діло. Такі ви, люди, завсіди невдячні для своїх приятелів. Не тому, щоб я ганьбив тебе за невдячність, але я хотів би бачити тебе принаймні трохи веселішим.

Я йшов за ним весь час холодний, наче мармурова статуя; тільки коли панувала мовчанка, було чути стукіт моїх зубів.

- Чи прийдемо ще завчасу? - питаюсь з надлюдським змаганням.

- Нетерпеливий! Отже, мусить бути дуже гарна?

- Як ангел!

- Ах, мій дорогий, мусиш признати, що ти не є занадто делікатний, говориш мені про ангела, мені, що був ним самий, а все ж ніякий ангел не зробив би для тебе те, що я сьогодні. Але прощаю тобі ще; людині, три дні мертвій, треба вже щось вибачити. До того, як я тобі вже сказав, маю добрий настрій, бо сталися в світі речі, які мене занадто

потішили; я вже думав, що людство винародовлюється, що стає в останніх часах чесним, але ні, людство все ще таке, яким я його вчинив. Не мав я вже давно такого щасливого дня; від вчорашнього вечора прибуло мені тільки в Європі шістсот двадцять два самогубства, між ними є більше юнаків, як старців, а це вже означає страту, бо вони вмирають без дітей; дві тисячі двісті сорок п'ять убивств, знову тільки в Європі, інші континенти не рахую; два мільйони шістсот двадцять тисяч нових розводів, що і не дуже дивно, бо ж маємо тепер сезон для балів; дванадцять сот підплачених суддів, звичайно буває їх ще більше. Але найбільшу радість зробило мені двадцять шість молодих дівчат, з яких найстаршій не було ще вісімнадцять років, які вмерли без віри в Бога. Обрахуй, мій дорогий, що мій зиск у самій Європі зріс на два мільйони шістсот двадцять вісім душ; не рахую сюди крадіжжі, фальшування монет і насильства, бо це тільки дрібні сотики. Ось глянь, коли денно три мільйони людей пропаде, то за який час цілий світ належатиме мені?

- Розумію твою радість, - я пробурмотів.

- Говориш це якось смутно; чи, може, боїшся мене? Роздумаймо трохи, прошу: чим був би світ, якби мав тільки небесні чесноти, а не мої пристрасти? Люди умерли б з нудьги, спліну. Хто винайшов золото? Я. Хто гру? Я. Любов? Знову я. І ти сам, якого я перед хвилиною вивів з могили, ти не йдеш шукати чистої любови тієї жінки, куди я тебе веду, але ночі повної насолоди.

- Чи ще далеко? - спитав я знову, бо ми весь час йшли, але все ще між могилами.

- Ти вже знову нетерпеливий? Та ж я веду тебе найкоротшою дорогою. Не журись, прийдемо ще завчасу. Я обіцяв тобі бал, і свого слова дотримаю.

Кінець кінців дійшли ми до цвинтарного муру. Люципер подав мені руку, і ми легко перенеслися в повітрі на другу сторону.

- Чи хочеш бачити, що тепер діється в Парижі?

- Ні, радше ходімо.

Ступали ми без найменшого шелесту вулицями, не зустрівши ні тіні, аж на кінець дійшли до нашого дому.

- Пізнаєш? - запитався.

- Так, увійдім.

- Чекай, нехай отворю, бо я найшов спосіб, як обкрадати дома. Я маю по два ключі від усіх дверей, крім тих, що ведуть до раю.

Ми увійшли. Тиша, що панувала надворі, окружила нас і тут; на мене напав жах. Уявіть собі, що ви входите до свого мешкання, звідки вас перед двома днями винесли мертвого, і надібаєте всі знайомі предмети так, як ви їх залишили підчас хвороби. Я пішов швидко до печі, засвітив свічку, щоб пересвідчитись про дійсність, бо все здавалось мені неприродним. Але це була правда. Це була справді моя кімната. Зі стіни всміхався до мене портрет моєї мамусі, і книжки, що я їх читав ще кілька днів перед смертю, лежати на столі; тільки на ліжку не було ні перин, ні покривала, і всюди на скринях бачив я печатки.

Люципер сів вигідно на канапу і почав читати "Життя святих".

В тій хвилині я станув перед дзеркалом і побачив сам себе у своїм спеціальному одязі; я був блідий, очі мої були без блиску. Я почав сумніватися в це життя, що його позичила мені таємнича сила, і тому положив руку на серце: моє серце не билось. Я сягнув скоро до чола – воно було студене, як і мої груди, живчик німий, як і моє серце, а все ж я пізнавав усе, що залишив. Та найгірше з усього було те, що я не міг відірвати очей від дзеркала, яке відбивало мою скаменілу, мертву постать. Кожний найменший рух моїх уст відбивався у ньому, наче кошмарний усміх мерця. Не міг я ані ворухнутись, ані крикнути, щоби закликати Люципера. У старім годиннику озвався темний, неясний звук, що попереджує биття, опісля годинник відбив дві години, відтак запанувала тиша. В кутку я побачив Люципера, що заснув над "Життями святих". Кінець кінців я міг ворухнутись і обернутись. Навпроти мого дзеркала було ще друге, і я знову побачився при неясному світлі одної свічки. Мій жах дійшов до вершка, і з моїх уст вирвався оклик. Люципер пробудився.

– Ось, – сказав, показуючи на книгу, – цим хотять збудити в людях чесноту, а це таке нудне, що я заснув, я, що не сплю вже шість тисяч літ. А ти ще не готовий?

– Ні.

– Отже спіши. Зломи печатки, візьми свій одяг, головне золото. Завтра засудить справедливість якогось нещасника за зламання печаток і крадіж. Це буде моєю малою винагородою.

Я хутко одягався, час до часу доторкаючись до свого чола, що було весь час холодне. Коли я був уже готовий, спитав Люципера:

– Побачу її?

– За п'ять хвилин.

– А завтра?

– Завтра працюватимеш у своєму звичайному життю. Ходімо.

За хвилину ми вже були перед палатою і ввійшли туди. Я пізнав перон, вестибюль, передпокій.

Салони переповнені елегантним товариством, всюди квіти, сяйво світел і самоцвітів. Саме танцювали. Глянувши на цю веселість, повірив і я у своє воскресіння.

– Де вона? – питаюсь.

– У своєму будуарі.

Я перейшов через салони, не звертаючи більше уваги на Люципера. У дзеркалах відбивалося моє бліде обличчя, але тут я не був самотній; тут було товариство, тут не був цвинтар, але бал, тут не панувала смерть, але любов.

Забувши про все, я тужив тільки за нею.

Я ввійшов до дверей будуару і побачив її, кращу, ніж іншим разом, одягнену в білу туалету; рамена та руки мала вона запаморочні. Я зупинився, неначе в екстазі. Коли я появився, вона була оточена молодими чоловіками, яких не слухала: враз підняла недбало свої чудові очі і побачила мене. Хвилину здавалось, що вона здивована, але потім солодко усміхнулась і, залишивши всіх, вийшла мені назустріч.

– Бачите, яка я вже здорова, – сказала.

Музика почала знову грати.

- Щоб вам це доказати, хочу з вами затанцювати вальса, – і звісилась на моє рамя.

Нагло побачив я Люципера біля себе. Я використав хвилину, коли вона сказала кілька слів до одної дами, і прошепотів до нього швидко:

- Ти додержав слова; дякую тобі, але хочу бути з нею ще цієї ночі.

- Гаразд, – відповів Люципер і зник.

Щоб пересвідчитись знову, що я живу, я стиснув рамя тієї, задля якої вийшов з могили, і опісля повів її до зали.

Грали саме один з тих п'яних вальсів, при яких зникає все довкола, коли людина не знає вже одна за одну, коли руки складаються, і віддих згоджується з тактом. Я танцював, наче без змислів, маючи очі, вдивлені в її очі, що обіцяли мені любов. І вальс поривав нас у своєму бистрому, поривному темпі. Танцювали ми так довго, аж музика замовкла, навіть не помітивши, як ми залишилися самі.

Повів я її до будуару, де вона сіла у крісло, наче п'яна, і закрила очі. Я схилився над нею і зашептав:

- Коли б ви знали, як вас люблю.

- Знаю це, – відповіла, – і я люблю вас.

Я думав, що здурію з радості.

- Я дав би своє життя за годину вашої любови і свою душу за одну ніч.

- Слухай, – сказала вона нараз, отворяючи перед мною тапетові двері, – за хвилину будемо самі. Чекай на мене тут.

Я опинився в її спальні, що була освітлена алебастровою лампою, як і тоді. Сів я біля печі, бо знову почало мене морозити. Чув, як від'їжджають повози один за другим, уже від'їхав останній, згодом запанувала тиша. Знову почав огортати мене жах. Я не відважувався оглянутись поза себе і тремтів з холоду. Вложивши голову до рук, я почав згадувати свою нещасну мамусю, що оплакує свого сина, що був для неї всім, а в його думці тепер стояла вона аж на другому місці. Дні мого дитячого віку перелітали тут перед моїми очима, наче веселий сон. Я бачив мамусю, як стояла вона при мені завжди, коли було найгірше, і старалася злагіднити кожний біль мого життя.

Можливе, що в годині, коли чекає мене ніч любови, вона проводить цю ніч у сльозах і у споминах про мене, нещасна, залишена. Ця думка була для мене нестерпна, я відчув болісні докори сумління, і сльози появилися в моїх очах.

Я встав, але у дзеркалі побачив білу тінь. Це була моя гарна вибрана. Вона пригорнула мене до себе, і я миттю забув про все.

Була це ніч невисловлена, блаженність ніколи не зазнана. Ані в своїх найсміливіших снах я не бачив ніколи такої жінки: палкої, ніжної, в'юнкої, з поцілунками, що палили мої уста, зі словами, що палили моє серце.

- Мусиш відійти, – сказала вона мені, коли світало, – не можеш тут залишитись. Але, як тільки настане вечір, прийди знову.

Востаннє я почув її уста на своїх, вона пристрасно стиснула мені руку, і я відійшов.

Надворі панувала ще досі тиша. Настав день, сумний, понурий.

Я ходив, наче у сні, ледве віруючи у своє життя, і не відчував ані того, що мав би піти до своєї нещасної мамусі, або, принаймні, вернутись до своєї кімнати. Я блукав без цілі тихими, опустілими полями, очікуючи вечора. Смеркалося скоро, і я майже мчав до її дому.

Коли я входив до воріт, побачив блілого старця, як виходив з палати.

- Куди йдете, пане? - спитав мене портъє.

- До пані Т... - відповів я спокійно.

- Пані Т... вже два місяці мертва.

Я скрикнув і впав на землю.

- А опісля? - питали ми всі приятеля, що скінчив оповідати.

- Опісля? - відповів, урадуваний нашим зворушенням. - Опісля я пробудився, бо це був тільки сон!